

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

з теми: **“ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ
З АУТИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ”**

Виконала студентка 2 курсу групи KorLs1-M19z

спеціальності: 016 Спеціальна освіта.

Логопедія. Спеціальна психологія

Завтур Наталія Володимирівна

Керівник:

Гаврилов О.В., кандидат
психологічних наук, доцент

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. РОЗЛАДИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ ЯК СКЛАДНЕ ПОРУШЕННЯ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	7
1.1. Характеристика аутичних розладів у суб'єктів педагогічного впливу	7
1.2. Особливості комунікації дітей з розладами спектру аутизму .	16
1.3. Невербальні засоби комунікації як ефективний компонент взаємодії дітей з розладами спектру аутизму і соціумом	26
Висновки до першого розділу	37
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗНАКІВ І СИМВОЛІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	39
2.1. Обґрунтування використання системи знаків і символів з розвитку комунікації у дітей з розладами спектру аутизму	39
2.2. Особливості використання вербальної комунікації дітьми з розладами спектру аутизму	50
2.3. Визначення рівня засвоєння альтернативної комунікації дітьми з розладами спектру аутизму	59
Висновки до першого розділу	66
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. У наш час в усьому світі відбуваються процеси глибоких глобальних структурних та соціальних змін. Перспективи подальшого розвитку сучасного суспільства багато в чому залежать від функціонування дитинства, в якому закладаються явища та процеси майбутнього. Дітям “епохи змін” притаманні “дезадаптаційні” захворювання, які, в першу чергу, проявляються розладами психічної структури особистості. Однією з головних сучасних світових медико-соціальних проблем є саме психічні захворювання у дітей. Причому досить вагому частку серед усіх психічних захворювань у дітей займають розлади психологічного розвитку, в тому числі, розлади спектру аутизму.

Останнім часом рівень захворюваності на аутизм зростає в усіх країнах світу. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я поширеність розладів спектру аутизму складає понад 1% від загальної популяції, і тому всього у світі нараховується близько 67 млн. хворих. За даними різних досліджень, їхня частота в світі становить в середньому від 1 : 150 до 1: 500 дітей (для порівняння, це така ж частота, що й при ДЦП та синдромі Дауна). При цьому для розладів спектру аутизму частота становить 2-3 на 1000, для синдрому Аспергера – 3-7 : 1000, співвідношення хлопці/дівчата 10 : 1 (В. Тарасун).

За даними більшості оглядів останніх років, захворюваність становить 1-2 випадки на 1 тис. народжених дітей для аутизму та близько 6 на 1 тис. для розладів спектру аутизму. Це створює великі труднощі не лише для працівників сфери психіатричної допомоги, а й для системи охорони здоров'я в цілому.

Сучасні уявлення про аутизм і розлади спектру аутизму зазнали істотних змін. На сьогоднішній день більшість фахівців в галузі психіатрії, нейропсихології, когнітивної неврології, нейрофізіології, нейробіології навчання і розвитку вважають, що розлади спектру аутизму обумовлені

генетичними мутаціями за участю декількох генів, що детермінують порушення нейронального розвитку.

Термін “аутизм” внесли в якості діагнозу внесли незалежно один від одного Г. Аспергер у 1938 році і Л. Каннер у 1943 році. Після цього багато дослідників працювали над цією проблемою. В Україні займалися і продовжують займатися проблематикою аутизмі або розладів спектру аутизму Я. Багрій, Н. Базими, К. Гальчин, Т. Гладун, Г. Зайченко, С. Кондукова, І. Логвінова, І. Марценківський, К. Островська, О. Романчук, О. Руденко, Г. Смоляр, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, А. Чуприков, М. Шеремет, Д. Шульженко та інші.

Як зазначає Т. Скрипник, на сьогодні можна констатувати не лише наявність суперечностей, які виникають під час розуміння природи та сутності аутизму, але й брак чіткого діагностичного інструментарію, який би дозволяв проводити дослідження розладів спектру аутизму у контексті цілісного розвитку дитини, брак чітких критеріїв застосування корекційних технологій, а також системної підтримки родин таких дітей. Найгірше те, що фахівці і досі не виявляють таких дітей у ранньому віці. При цьому все частіше трапляється таке явище, як гіпердіагностика, тобто розширення діагнозу на подібні випадки і це призводить до того, що термін “аутизм” став розпливчастим діагностичним ярликом з вкрай невизначеним змістом.

З урахуванням цього нами вибрана **тема** дослідження: “Особливості розвитку комунікації у дітей з аутичними розладами”.

Об’єкт дослідження – діагностична і педагогічна робота з дітьми з розладами спектру аутизму.

Предмет дослідження – комунікативні навички дітей з розладами спектру аутизму у дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – проаналізувати та апробувати методики досліджень навичок вербального спілкування та використання альтернативної комунікації дітьми з розладами спектру аутизму дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність розладів спектру аутизму як психолого-педагогічної проблеми.

2. Розробити методики дослідження вербального спілкування та визначення рівня сформованості невербальної комунікації у дітей з розладами спектру аутизму дошкільного віку.

3. Апробувати розроблені методики дослідження вербальної та альтернативної комунікації дітей з розладами спектру аутизму дошкільного віку.

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних теоретичних і емпіричних **методів** дослідження:

- теоретичні методи (аналіз, порівняння, узагальнення) використовувалися з метою вивчення психолого-педагогічної літератури і визначення основних напрямів наукового пошуку; уточнення сутності та змісту діагностичної і педагогічної роботи з дітьми з розладами спектру аутизму;

- емпіричні методи (спостереження, бесіда) застосовувалися з метою вивчення прояву аутичних розладів у дітей дошкільного віку ;

- експеримент використовувався для перевірки ефективності методики дослідження вербального мовлення та рівня сформованості альтернативних засобів комунікації у дітей з розладами спектру аутизму дошкільного віку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні та розробленні методик дослідження вербального спілкування та рівнів альтернативної комунікації дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму. Результати проведених досліджень дозволяють адекватніше оцінити рівень сформованості альтернативної комунікації дітей даної групи з метою якіснішої оцінки рівнів їхнім можливостей і обумовлених труднощів комунікування з іншими людьми і однолітками.

Дослідження проводилось **на базі:**

Апробація роботи. Дипломне дослідження було апробоване конференції студентів та мігістрантів Кам'янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка. Вийшла з друку стаття: Дослідження сформованості логіко-математичних уявлень у дітей з порушеннями мовлення // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. Н.С. Гаврилової. – Вип. 11 / Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2020. С.62-67.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (у загальній кількості 92 джерела), додатків.

ВИСНОВКИ

1. Рівень спілкування дітей з аутизмом дуже різноманітний. При цьому слід звернути увагу на два аспекти: спосіб, за допомогою якого дитина спілкується – робота з мовою, або альтернативними способами спілкування, та розуміння дитиною важливості спілкування – того, що вона служить обміну інформацією між людьми, створенні і підтримці відносин. У значній частині дітей з аутизмом мовлення не розвивається, або настільки неправильне, що серйозно ускладнює ефективну комунікацію. У високофункціональних дітей з аутизмом та синдромом Аспергера мовлення і користування мовою розвинені на тому ж рівні, як і у дітей з типовим розвитком. Однак слід пам'ятати про специфіку пізнавального функціонування, що може утруднити взаємне порозуміння (наприклад, буквально розуміння мовлення, специфічно пов'язані значення слів). Навіть у тих дітей, які вільно володіють мовою, виникають проблеми в спілкуванні. Це невміння або обмежена здатність до ведення діалогу, тенденція говорити тільки на тему, яка цікавить дитину, нелогічне реагування на те, що говорить інша людина (на її вислови), утруднення в точному формулюванні своїх думок, або створення довгих висловлювань тощо.

2. Актуальність соціальних проблем, пов'язаних із аутизмом, є значною не лише для України, а й для інших країн світу. Проте, на відміну від України, в інших країнах вже тривалий час накопичувався певний досвід у діагностиці, лікуванні та соціальній допомозі дорослому населенню із розладами спектру аутизму, існує дієва законодавча база, розроблені діагностично-лікувальні керівництва. В нашій країні ці питання перебувають на стадії становлення. Використання західних критеріїв щодо осіб з розладами спектру аутизму наштовхується на недосконалу юридичну базу, певний соціальний супротив і нерозуміння цієї проблеми в межах країни, використання традиційних і деколи застарілих методик і технологій у корекційно-розвивальній і реабілітаційній роботі, відсутності (за винятком окремих ініціативних груп або дослідників-ентузіастів) цілісного комплексного підходу щодо системи організації

допомоги і супроводу спочатку дітей з розладами спектру аутизму різного ступеня прояву порушення, а в подальшому – дорослих осіб, які часто не можуть обійтись без соціальної підтримки.

3. Дослідження дітей з розладами спектру аутизму, характеристику яких було зроблено в інклюзивно-ресурсному центрі і підтверджено клінічними дослідженнями, дозволило нам виділити три групи дітей з характерними навичками комунікації.

Перша група характеризувалась рисами, притаманними для дітей з розладами спектру аутизму. Вони мали характерний для аутистів комунікативний розвиток, порушення поведінкових форм, відсутність спроб до спілкування з рідними і взагалі з оточуючими. Незалежно від терміну появи мовлення і рівня його розвитку, діти цієї групи не використовують мовлення як засіб спілкування, вони рідко звертається з запитаннями, зазвичай не відповідають на запитання навіть близьких для них людей. У той же час у них спостерігається досить інтенсивний розвиток “автономного мовлення”, “мовлення для себе”. Крім того, в арсеналі їх комунікативних засобів відсутні й інші декларативні жести, зокрема, вказівний жест, який діти з типовим розвитком використовують, показуючи іншим об’єкт свого інтересу або новий для них предмет.

Порушення мовлення є одним з характерних проявів аутизму, тому дуже важко відрізнити це порушення від тяжких порушень мовлення. Часом така диференціація є дуже складною, особливо коли ці порушення почали проявлятися з раннього періоду і батьки тривалий час не надавали йому значення і не прагнули ви правити. Це характеризує дітей другої групи. І в першому, і в другому випадках у дітей спостерігалась затримка появи лепету, труднощі в оволодінні мовою й освоєнні довгих фраз і складних граматичних конструкцій. Проте у дітей другої групи не спостерігалось яскраво виражених аутичних рис: вони могли дивитись рідним в очі, називали себе “я”, не використовували у мовленні своє ім’я як заміник. В той же час не бажали спілкуватись, мали притаманні поведінкові характеристики аутичних

розладів, не ідуть на співпрацю з дорослими, часто використовують замітники мовлення жестами, мімікою або іншими невербальними засобами комунікації.

Характеризуючи виділену нами третю групу дітей з розладами спектру аутизму ми маємо відзначити бідність їхніх уявлень, обмежений ігровий досвід, недостатнє знайомство з предметними діями, поганий розвиток мовлення, що призводить до відсутності необхідної бази знань, на основі яких повинно розвиватись мислення. Їхньому мовленню і мисленню притаманне неповноцінне чуттєве пізнання, мовленнєвий недорозвиток, обмеження практичної діяльності. Ці діти скоріше мають труднощі оформлення своєї думки у вербальний план, а ніж яскраво виражені аутичні розлади. До групи дітей з розладами спектру аутизму вони направлені скоріше через неможливість спеціалістами інклюзивно ресурсного центру і клінічними дослідженнями, які проводили психіатри охарактеризувати їх як дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного або навіть тяжкого ступеня вираження відхилення.

4. Залежно від рівня сформованості у дітей з розладами спектру аутизму навичок альтернативної комунікації нами виділені такі групи.

Достатній рівень сформованості невербальної комунікації був відмічений нами у 33,3% дітей з розладами спектру аутизму. Ці діти проявляли зацікавленість при вирішенні проблемних ситуацій, запропонованих у завданнях, запам'ятовували способи виконання завдань. Вони наслідували діям дорослих, розуміли зміст вербальної інструкції, правильно називали знаки і символи, які позначали певні дії. При цьому вони допускали незначні неточності, плутали символи, подібні між собою. У процесі роботи самостійно, без сторонньої допомоги виконували завдання, спостерігали за змінами знаків і символів. При цьому на педагога очей не піднімали, були зацікавлені самим процесом. Вони в цілому дотримувались правил поведінки, спокійно маніпулювали знаками, символами, фотографіями, приставляли їх один до одного, порівнювали, розкладали по їхньому спрямуванню. Способи діяльності зі знаками та символами засвоювали, переносили їх у нові ситуації.

Були досить активні, але при цьому мовленням старались не користуватись. На запитання педагога відповідали через знаки. Символічна діяльність буда для них доступною і вони нею залюбки користувались.

Середній рівень був нами зафіксований у 41,7% обстежених дітей. Ці діти виявляють зацікавленість в кінцевому результаті виконання завдань. Схема комунікації з використанням невербальних засобів заскорузла і малорухома, зміни в алгоритмі використання знаків і символів спостерігаються досить рідко, під час маніпуляції зі невербальними засобами спостерігається своєрідне модулювання та інтонування. Діти цієї групи часто не реагують на звернене мовлення, не відгукується на своє ім'я. Тому вони в більшості випадків починають виконувати завдання з другої спроби. Мають своєрідну поведінку, не відволікаються на емоційні контакти з дорослими. Вони розуміють зміст короткої вербальної інструкції, правильно впізнають та називають знаки та символи, хоч інколи не завжди точно відтворюють спосіб дії. Фрази, якими вони користуються, характеризуються ригідністю і штампованістю, утрирована правильність використання слів і зворотів, так зване "попугайне", "грамофонне" мовлення, спостерігається перевага одних слів і зворотів та уникання інших. Вони виконують завдання з незначною допомогою, часто достатньо вказівного жесту педагога, правильно виконують завдання за зразком.

Низький рівень був зафіксований у 8,3% дітей з розладами спектру аутизму. Цікавість до виконання завдань вони проявляють епізодично, частіше у тих випадках, коли це підкріплюється яскравими подразниками. У процесі виконання завдань ці діти правильно показують зображення знаків та символів, при цьому непогано розуміють зміст короткої інструкції. Більш складні інструкції, які містять більше двох завдань, викликають у них значні труднощі. У багатьох дітей цієї групи мовлення взагалі не розвивається або діти відтворюють своє власне, "пташине", зрозуміле тільки їм мовлення. Вони виконують завдання зі значною допомогою, застосовують спосіб діяльності за аналогією.

Дуже низький рівень сформованості невербальної комунікації був зафіксований у 16,7% дітей з розладами спектру аутизму. Необхідно відзначити, що вони виявляють позитивне ставлення до навчання і до вирішення завдань, які пропонують їм для вирішення. Ці діти правильно співвідносять або знаходять за аналогією зі знаками та символами (об'ємні та площинні) та розуміють зміст короткої інструкції. Інструкції у більш розширеному варіанті вони не сприймають, а зразу ж починають виконувати завдання на тому рівні, про що вони пучили спочатку. Часто розгублюються. З дорослими на співпрацю не ідуть. Можуть самостійно перескакувати з виконання одного завдання на інше. Під час виконання завдання потребують значної допомоги з боку дорослих, але самостійно про неї не звертаються. У процесі роботи наслідують або досить виразно копіюють зразок способу діяльності.

5. Найкраще діти з розладами спектру аутизму впізнавали та називали предметно-просторові знаки і символи. Вони непогано розпізнавали та називали предметні малюнки, які зображені на сюжетному малюнку ілюстрації до казки або предметні малюнки, що зображені на сюжетному малюнку. Вони розпізнавали та називали сюжетні малюнки та підбирали до них графічне зображення слів і речень. У відсотковому співвідношенні рівень сформованості предметно-просторових знаків і символів у дітей цієї групи був найкращий – на рівні 77,3%.

На другому місці діти з розладами спектру аутизму впізнавали та називали оптико-предметні знаки і символи. Вони впізнавали фотографії дітей та вихователя, зображення, які передбачали вивчення вміння знаходити, називати та розпізнавати предметні малюнки –стіл, стілець, шафа, книга, ручка серед двох однакових комплектів, які були зображенні кожен на окремій картці. Також вивчалоя вміння називати та розпізнавати предметні кольорові контурні малюнки, на яких зображені овочі і фрукти. У відсотковому співвідношенні рівень співвідношення оптико-предметних знаків і символів у дітей цієї групи становив 66,1%.

Рівень сформованості знаково-просторових і символно-просторових знаків і символів у дітей з розладами спектру аутизму був практично однаковим – 59,4% і відповідно 58,9%. При вивченні знаково-просторових знаків і символів перевірялось вміння знаходити місця розташування предмету – по середині, вверху, внизу, збоку, в аркуша паперу, вибирати та називати предмети певної форми – геометричні фігури: коло, квадрат, які були одного кольору, вміння розпізнавати та називати цифри в межах п'яти – 1, 2, 3, 4, 5.

Вивчення символно-просторових знаків і символів передбачало знайомство з піктограмами, які зустрічаються в повсякденному житті – пішохідний перехід, зупинка громадського транспорту, туалет, продуктовий магазин, заклад освіти, поліція, пожежна частина, лікарня. Після піктограм діти вирішували завдання з відповідними символами – туалет, заклад освіти, поліція, пожежна частина, лікарня, які є важливими для соціалізації дітей даної групи. Наступний етап – це знайомство зі схемами – туалет, заклад освіти, поліція, пожежна частина, лікарня.

6. Результати проведеного дослідження дітей з розладами спектру аутизму в умовах центру соціальної реабілітації дозволили дійти висновку, що організована діагностика мовлення і зроблена характеристика груп цих дітей мали позитивний вплив на встановлення більш тісного емоційного контакту між ними і батьками, на зростання психічної активності дітей, підсиленні інтересу до оточення, прихильності дітей до близьких людей. Покращилось їхнє бажання взаємодіяти, спостерігалось зменшення негативізму та агресивних виявів у їхній поведінці, засвоєння побутових навичок, розвитку мовлення. Відбувся позитивний вплив на батьків дітей з розладами спектру аутизму, які стали більш впевненими у стосунках з нею, у розумінні її проблем, налаштуванні на позитив і на співпрацю. Порушення мовлення і пов'язані з ним поведінкові прояви вже не викликали у батьків страху, а почали враховуватись у процесі їхньої комунікації з такими дітьми.

Список використаних джерел

1. Аппе Ф. (2006). Введение в психологическую теорию аутизма / Ф. Аппе. М.: Теревинф. 216 с.
2. Афанасьева О.Г., Зиянгирова Э.И. (2015). Особенности социальной работы в преодолении трудностей адаптации детей с РДА / О.Г. Афанасьева, Э.И. Зиянгирова // Социосфера. №50. С.57-60.
3. Базима Н.В. (2013). Мовленнева активність як елемент формування активної взаємодії зі світом у дітей з аутистичними порушеннями [Електронний ресурс] // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. Вип.22. С.178-187. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_22\(2\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_22(2)_24)
4. Базима Н.В. (2013). Особливості невербальної та вербальної комунікації у дітей з аутизмом / Н. Базима, О. Мороз // Логопедія. №4. С.3-8.
5. Базима Н.В. (2011). Особливості розвитку мовленнєвої функції у дітей з раннім дитячим аутизмом [Електронний ресурс] // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спец. психологія. Вип.17. С.3-8. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2011_17_3
6. Базима Н.В. (2014). Створення мовленнєвого середовища як умова формування мовленнєвої активності у дітей зі спектром аутистичних порушень [Електронний ресурс] // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спец. психологія. Вип.28. С.5-8. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_3
7. Базима Н.В. (2013). Формування мотивації мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями [Електронний ресурс] // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спец. психологія. Вип.23. С. 10-14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_23_5

8. Башина В.М. (2001). Современные подходы к проблеме детского и атипичного аутизма / В.М. Башина, Н.В. Симашкова // Конгресс по детской психиатрии. М.: РО-СИНЭКС. С.28-32.
9. Богдашина О. (2012). Расстройства аутистического спектра: введение в проблему аутизма / О. Богдашина. Красноярск. С.247.
10. Бондар В.І. (2009). Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі / В. Бондар, А. Ільченко. Полтава: РВВ ПДАА. 252 с.
11. Ваганова Н.А. (2009). Психологічні особливості сприймання старшими дошкільниками картин // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. В. О. Моляко. Т. 12. Вип. 6. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка. С. 46-51.
12. Винарская Е.Н. (1987). Раннее речевое развитие ребенка и проблемы дефектологи: Периодика раннего развития. М.: Просвещение. 134 с.
13. Волжева Н.Б., Чайковська К.А. (2013). / НейроNEWS. №5. С.112-115.
14. Гаврилов О.В. (2009). Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Кам'янець- Подільський: Аксіома. 308 с.
15. Гальчин К.С. (2015). Особливості клінічних проявів атипичного аутизму у дітей // Вісник морфології. №1. Т.21. С.141-145.
16. Гамезо М.В., Ломов Б.Ф., Рубахин В.Ф. (1977). Психологические аспекты методологии и общей теории знаков и знаковых систем // Психологические проблемы переработки знаковой информации. М.: Наука. С. 5-49.
17. Гилберт К. (2005). Аутизм. Медицинское и педагогическое воздействие: книга для педагогов-дефектологов / К. Гилберт: пер. с англ. М.: ВЛАДОС. 144 с.
18. Гладун Т.О. (2015). Розвиток соціальності дітей з розладами аутичного спектру: соціально-педагогічний дискурс проблеми / Т.О. Гладун. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. №8. С.294-302.
19. Дубовик К.В. (2016). Співвідношення між розладами мовленнєвого розвитку та руховими функціями у дітей і з затримкою психічного розвитку та

розладами спектра аутизму [Електронний ресурс] // Архів психіатрії. Т.22. №2. С.133-134. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apsuh_2016_22_2_49

20. Зайченко Г.Д. (2018). Формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра шляхом використання ігрових прийомів. К. Оіюм. 234 с.

21. Зайцева Г.Л. (2000). Жестовая речь. Дактилогия / Зайцева Г.Л. М.: Владос. 192 с.

22. Знаки математические (1979) // Математическая энциклопедия. М., Т. 2. С. 458-463.

23. Иванов Е.С. (2006). Особенности эмоциональных состояний детей со сложным дефектом (аутизм с умственной отсталостью) /Е.С. Иванов, В.М. Никифорова // Вестник развития науки и образования. С.164-170.

24. Исаев Д.Н. (2003). Умственная отсталость у детей и подростков / Д.Н. Исаев. СПб.: Речь. 391 с.

25. Каган В.Е. (1981). Аутизм у детей / В.Е. Каган. Л.: Медицина. 208 с.

26. Каменщук Т.Д. (2018). Особливості формування просторової знаково-символічної системи знань у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. Дис... канд. педагогічних наук 13.00.03 – корекційна педагогіка. Кам'янець-Подільський.

27. Каменщук Т.Д. (2012). Особливості формування просторових уявлень як однієї із складової психічної діяльності дітей в нормі та з порушеннями у розвитку // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Вип.ІІІ. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. С.332-344.

28. Каменщук Т.Д. (2014). Рівнева шкала оцінювання засвоєння просторовою знаково-символічною системою знань дітьми з помірною та тяжкою розумовою відсталістю молодшого шкільного віку / Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Зб. наук. праць: Вип. 7. / За ред. В.В. Засенка, А.А. Колупасової. С.78-83.

29. Колшанский Г.В. (2010). Паралингвистика / Г.В. Колшанский. М.: КомКнига. 96 с.
30. Конопляста С.Ю. (2014). Особливості психофізичного та мовленнєвого розвитку дітей раннього віку з аутизмом [Електронний ресурс] / С.Ю. Конопляста, В.О. Косинкіна // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спец. психологія. Вип.27. С.89-93. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_27_20
31. Купчак О.М. Система логопедичної корекції з дітьми із розладами спектру аутизму / О.М. Купчак. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe.
32. Літвінова О.В. (2013). Щодо питання систематизації мовленнєвих порушень при аутизмі [Електронний ресурс] // Логопедія. №3. С.48-51. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2013_3_11
33. Либлинг М.М. (1996). Холдинг-терапия как форма психологической помощи семье, имеющей аутичного ребенка / М.М. Либлинг // Дефектология. №3. С.56-66.
34. Леб система. Система символов как вступление в коммуникацию с неумеющими говорить или только изучающими язык детьми. (1997). Мн.: Издательство БелАПДИ «Открытые двери». 229 с.
35. Лебединская К.С. (2002). Аутизм. Методы лечения тяжелого психического отклонения / К.С. Лебединская // Азбука здоровья. №5. С.23-24.
36. Лебединский В.В. (2001). Нарушения психического развития у детей / В.В. Лебединский // Детский аутизм: Хрестоматия. СПб. С.7-17.
37. Логвінова І.П. (2012). До проблеми формування невербальних засобів комунікативної діяльності дітей з розладами спектру аутизму [Електронний ресурс] // Логопедія. №2. С.40-44. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2012_2_12
38. Логвінова І.П. (2008). Формування комунікативної потреби дітей з аутизмом у невербальній взаємодії / І.П. Логвінова // Збірник наукових праць

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський: Аксіома. С.59-61.

39. Лурия А.Р. (1963). Мозг человека и психические процессы. М.: Изд-во АПН РСФСР. 479 с.

40. МКБ-10 (1999). Клінічні описи та вказівки з діагностики / ВООЗ, 1992. Переклад Сфера, 1999. К.: Видавництво Факт. ISBN: 966-7274-49-7.

41. Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. (1997). Аутичный ребенок. Пути помощи. М.: Теревинф. 342 с.

42. Никольская О.С. (2003). Аутизм: возрастные особенности и психологическая помощь. М.: Полиграф сервис. 232 с.

43. Островська К.О. (2013). Особливості соціальної компетентності у дітей з різним рівнем аутизму // Практична психологія та соціальна робота. №5. С.52-56.

44. Островська К.О. (2006). Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Навчальний посібник / К.О. Островська. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 110 с.

45. Пасевіна О.А. (2013). Можливості інклюзивного навчання дітей з розладами аутистичного спектру / О. Пасевіна // Молодий вчений. №2. С.99-104.

46. Пенфильд В., Роберте Л. (1964). Речь и мозговые механизмы / В. Пенфильд, Л. Робертс. Л.: Медицина. 264 с.

47. Пиаже Ж. (1983). Схемы действия и усвоения языка / Ж. Пиаже // Семиотика / Под ред. Ю.С. Степанова. М.: Радуга. С.133-136.

48. Питерс Т. (2003). Аутизм: От теоретического понимания к педагогическому воздействию / Т. Питерс. М.: ВЛАДОС. 240 с.

49. Попов Ю.В. (1997). Современная клиническая психиатрия / Ю.В. Попов. М. 491 с.

50. Ремшмидт Х. (2003). Аутизм. Клинические проявления, причины и лечение / Х. Ремшмидт; пер.с нем. М.: Медицина. 120 с.

51. Рождественська М.В. (2002). Синдром органічного аутизму у дітей із затримкою психічного розвитку / М.В. Рождественська // Дефектологія. №2. С.46-49.
52. Розвиток мовлення аутичних дітей за методикою Л.Г. Нурієвої [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://dnz3.osvitakp.com.ua/index.php/metodychna-skarbnychka/446-rozvitok-movlennya-autichnikh-ditej-zametodikoyu-nurievoji-l-g>.
53. Руденко О. (2012). Комунікативні здібності дітей з розладами аутичного спектра [Електронний ресурс] / О. Руденко, С. Капацин // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди". Педагогіка. Психологія. Філософія: збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький. Вип.25. С. 433-437. Режим доступу: http://ephsheir.phdpu.edu.ua:8083/xmlui/bitstream/handle/8989898989/737/433_437.PDF?sequence=1&isAllowed=y
54. Скрипник Т. (2013). Концепція навчання та розвитку дітей із розладами аутичного спектра / Т. Скрипник // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. №2. С.7-11.
55. Скрипник Т. (2010). Особливості встановлення взаємодії з аутичними дітьми // Дефектологія. №3. С.46-48.
56. Скрипник Т.В. (2010). Феноменологія аутизму: Монографія. / Т.В. Скрипник. К.: Фенікс. 320 с.
57. Спеціальна педагогіка (2003). / за ред. В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер. 436 с.
58. Степанов Ю.С. (1971). Семиотика. М.: Наука. 146 с.
59. Тарасенкова Н.А. (2002). Використання знаково-символічних засобів у навчанні математики. Черкаси: "Відлуння-Плюс". 400 с.
60. Тарасун В. (2004). Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом / В. Тарасун, Г. Хворова / За ред. В. Тарасун. К. 103 с.
61. Тарасун В.В. (2014). Аутологія. Монографія. К.: МП "Леся". 580 с.

62. Тарасун В.В. (2011). Логодидактика. Навчальний посібник. 2-е видання. К.: Видавничий дім "Слово". 392 с.
63. Тарасун В.В. (2008). Морфофункціональна готовність до шкільного навчання дітей з особливостями д розвитку: діагностика і формування. Монографія. К., НПУ ім. М.П. Драгоманова. 336 с.
64. Тарасун В.В. (1998). Превентивне навчання дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку: Монографія / В.В. Тарасун. К., 255 с.
65. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі (2015). / Укладач Скрипник Т. К.: ТОВ Видавничий дім "Плеяди". 56 с.
66. Хворова Г. (2005). Особливості корекційно-розвивального навчання дітей з аутизмом // Дефектологія. №2. С.4-8.
67. Шеремет М.К. (2014). Логотерапевтична робота з аутичними дітьми [Електронний ресурс] / М.К. Шеремет, Д.І. Шульженко // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спец. психологія. Вип.26. С.275-281. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_26_59
68. Шипицына Л.М. (2005). "Необучаемый" ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. СПб.: Речь. 477 с.
69. Шульженко Д.І. (2009). Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: монографія. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. 385 с.
70. Шульженко Д. (2010). Аутизм – не вирок. / Д. Шульженко. Львів: Кальварія. 224 с.
71. American Psychiatric Association Diagnostic criteria for 299.00 Autistic Disorder (2000) / Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th, text revision (DSM-IV-TR). ISBN: 0890420254.
72. Asperger H. (1944). Die im Kindesalter. Archw fir Psychiatrie und Neruenkrankheiten 117, 76-136.
73. AUTISM the NICE guideline on recognition, referral, diagnosis and management of adults on the autism spectrum; published by The British

Psychological Society and The Royal College of Psychiatrist (2012). ISBN: 978-1-908020-51-2.

74. Kanner L. (1943). Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, 2, 217–250.

75. Leshchuk, H. (2016). Social work with children with autism spectrum disorders: communicative aspect // *Social Work and Education*. 2016. Vol.3. №2. PP.26-33. Джерело: <http://journals.uran.ua/swe/article/view/87821>

76. Plattos G. (2011) The Effects of Dialogic Reading on the Expressive Vocabulary of Children with Autism. The Florida State University. DigiNole Commons. 139 p. [Електронний ресурс] / Plattos Gina. Режим доступу: <http://diginole.lib.fsu.edu/>

77. The Hanen Programs (2014). Доступ: <http://researchautism.net/autism-interventions/types/parent-training-and-support>

78. Watson L., Lord C., Schaffer B., Schopler E. (1989) Teaching Spontaneous Communication to Autistic and Developmentally Handicapped Children, Irvingstone publisher, N.Y.

79. Wing L. (1985) Autistic children /L.Wing. N.Y. P.23-34.

80. Wing L. (1979) Severe impairments of social and associated abnormalities in children: epidemiology and classification /L.Wing, J.Gould //J. of Autism and Development Disorders. №9 (1). P.11-29.